

KAMRAN İMANOV

**MÜƏLLİFLİK HÜQUQU VƏ
DİGƏR ƏQLİ MÜLKİYYƏT
HÜQUQLARI MÜASİR
MƏRHƏLƏDƏ**

Bakı – 2016

Kamran İmanov

Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyinin sədri

Müəlliflik hüququ və digər əqli mülkiyyət hüquqları müasir mərhələdə. Bakı, 2016

Bu kitabça Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyinin sədri Kamran İmanovun Müəllif Hüquqları Agentliyinin Azərbaycan Respublikası İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinin (Ombudsman) Aparatı ilə birgə 22 aprel 2011-ci il tarixində keçirilən “Müəlliflik hüququ, mədəni hüquqlar və insan haqları: erməni riyakarlığı” mövzusunda konfransda etdiyi “Müəlliflik hüququ və digər əqli mülkiyyət hüquqları müasir mərhələdə” adlı prezentasiya əsasında hazırlanmışdır.

Mündəricat

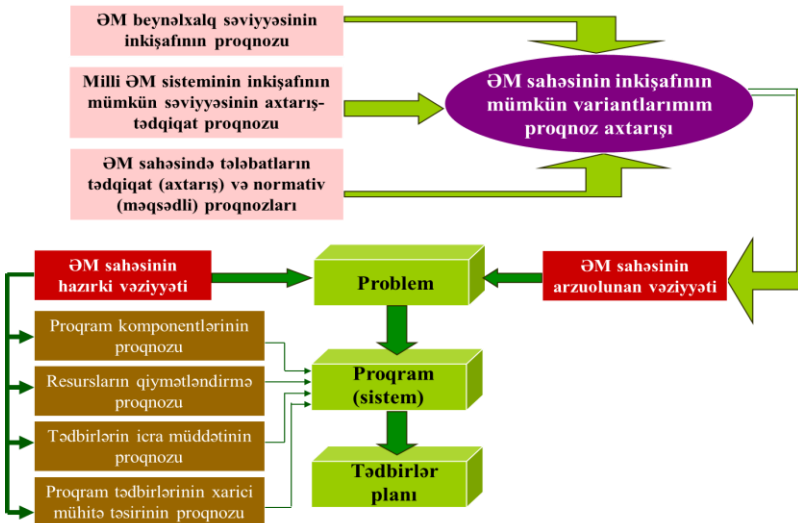
I.	Müəlliflik hüququ bu gün	5
II.	Qeyri-maddi mədəni irs, onun qorunub saxlanması və hüquqi qorunması	16

I. Müəlliflik hüququ bu gün

1. ƏM sahəsinin Uzunmüddətli inkişaf Strategiyası və ƏM Dövlət Proqramı (2011-2014):

- “ƏM-ə qulluq edən iqtisadi şərtlər sosial-mədəni kontekstin dili ilə danışmalıdır”.
- Proqnoz modelinin (ƏM sisteminin gələcək durumunun) qurulması.
- İşləmə vasitələri: sistemli analiz və proqnozlaşdırma nəzəriyyəsi.
- İşləmə üsulları: axtarış proqnozu (sistemin inkişaf meyllərinin və evolyusiyasının təhlili) və məqsədli proqnoz (ekspertlər tərəfindən irəli sürülmüş məqsədlərə nail olmaq yolları və müddətlərin axtarışı) birləşdirilməsi.
- Uzunmüddətli inkişaf Strategiyasının və Dövlət Proqramının əlaqələndirilməsi.

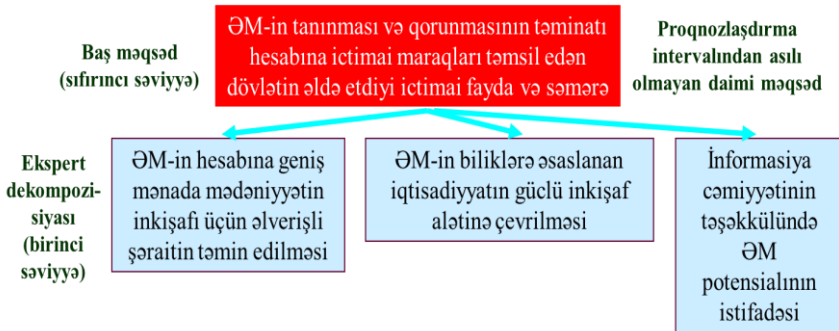
Dövlət Proqramı ilə Strategiyanın qarşılıqlı əlaqəsi



ƏM sahəsinin inkişafının əlaqəli retrospektiv, məqsədli tələblər və ierarxik modelləri



Məqsədli tələblərin formalaşma modeli



İerarxik model və məqsədlərin dekompozisiyası prinsipləri

- ✓ “Qara qutu” kimi baxılan sistemin girişi (qarşılıqlı əlaqəli altsistemlərin tələbləri) üzrə dekompozisiya (yuxarı sistem – ictimaiyyət, dövlət; aktual sahə - əlaqəli mühit; aşağı altsistem – hüquq sahibləri, onların birlikləri, istifadəçilər; əlaqələndirici altsistemlər – ƏM institutu);
- ✓ “Qara qutu” kimi baxılan sistemin çıxışları üzrə (son məhsul) dekompozisiya (hüquqların

qorunması, hüquqların sərəncamçılığı, hüquqların müdafiəsi);

- ✓ Məhsulun “həyat dövrü” üzrə dekompozisiya (ehtiyacların müəyyənləşdirilməsi (qərarın hazırlanması), məhsulun satılması (qərar qəbul edilməsi), istehlak (qərarın icrası)).

I səviyyədəki məqsədlərin girişləri üzrə dekompozisiya

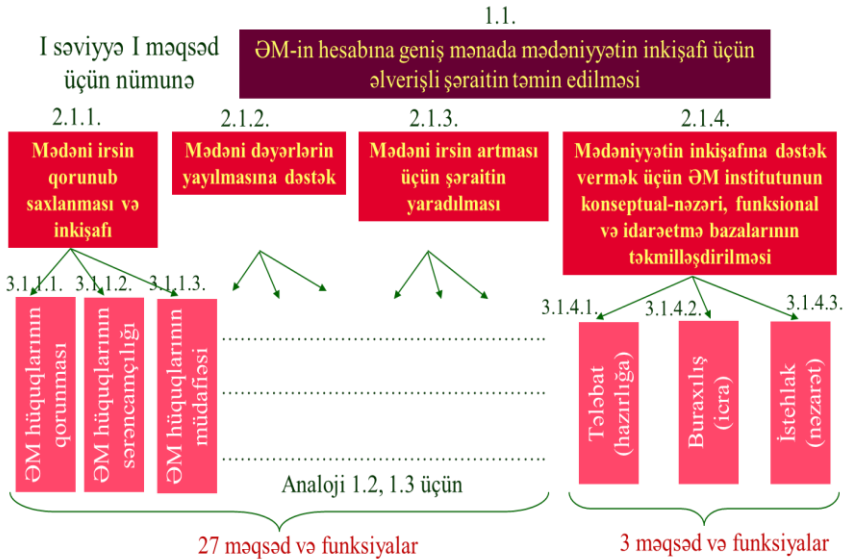
II səviyyəli məqsədlər

I səviyyəli məqsədlərin dekompozisiyası (giriş üzrə ekspert məqsədləri)	ƏM hesabına geniş mənada mədəniyyətin inkişafı üçün əlverişli şəraitin təmin edilməsi	ƏM-in iqtisadiyyatın qüclü inkişaf alətinə çevrilməsi	İnformasiya cəmiyyətinin təşəkkülündə ƏM potensialının istifadəsi
Yuxarı sistem (ictimaiyyət, dövlət)	Mədəni irsin qorunması və inkişafı	Ölkənin ÜDM-də ƏM-ə əsaslanan sənayenin payının artırılması	İnformasiya obyektlərinin və texnologiyalarının ƏM obyektləri kimi qorunması və inkişafı
Aktual mühit (ƏM-lə əlaqəli sahə)	Mədəni dəyərlərin yayılmasına dəstək	ƏM ilə bağlı sahələrə investisiyaların, o cümlədən birbaşa, xarici, cəlb edilməsi	ƏM obyektləri kimi informasiya obyektlərinin və texnologiyalarının yayılmasına, istifadəsinə və tətbiqinə təsir
Aşağı altsistem (hüquq sahibləri, istifadəçilər)	Mədəni dəyərlərin artırılmasına kömək göstərilməsi	İqtisadi subyektlərdə qeyri-maddi ƏM aktivlərinin payının artması	Yeni informasiya obyektlərinin və texnologiyalarının ƏM obyektləri kimi yaradılması üçün şəraitin stimullaşdırılması
Tədqiq olunan sistem (ƏM sahəsi)	Mədəniyyətin inkişafına kömək göstərmək üçün ƏM institutunun konseptual-nəzəri, funksional və idarəetmə bazalarının təkmilləşdirilməsi	ƏM institutunun iqtisadi inkişaf alətinə çevrilməsi üçün onun konseptual-nəzəri, funksional və idarəetmə bazalarının təkmilləşdirilməsi	ƏM institutunun informasiya cəmiyyətinin formalaşmasında istifadəsi üçün onun konseptual-nəzəri, funksional və idarəetmə bazalarının təkmilləşdirilməsi

Çıxışlar mövqeyindən (son məhsullar) koordinasiyaedici istisna olmaqla (3 altsistem) (27

məqsəd), II səviyyəli məqsədlərin dekompozisiyası və onların məqsədlər ağacından funksiyalar ağacına çevrilməsi: **27 funksiya**.

Məhsulların “həyat dövrü” mövqeyindən II səviyyəli məqsədin koordinasiyaedici (3 məqsəd) dekompozisiyası (əlaqələndirici sistem) və onların məqsədlər ağacından funksiyalar ağacına çevrilməsi: **3 funksiya**.



Müəlliflik hüququ və digər əqli mülkiyyət hüquqları sahəsinin inkişafı üzrə 2011-2014-cü illər üçün Dövlət Proqramı (ƏM Dövlət Proqramı)

1. Uzunmüddətli inkişaf Strategiyasından və müvafiq 30 məqsəddən irəli gələn ƏM sahəsinin inkişafı üzrə 12 funksional məqsədlər istiqamətinə asaslanır.
2. 30 məqsəd ümumi funksiyalar şəklində göstərilmişdir.

3. Ümumiləşdirilmiş funksiyalar tədbirlər şəklində müəyyən edilmişdir, onların Planı 90 adda təqdim edilmişdir, o cümlədən

- 1- ci funksional istiqamət – 10 tədbir
- 2- ci funksional istiqamət – 6 tədbir
- 3- cü funksional istiqamət – 7 tədbir
- 4- cü funksional istiqamət – 5 tədbir
- 5- ci funksional istiqamət – 7 tədbir
- 6- cı funksional istiqamət – 6 tədbir
- 7- ci funksional istiqamət – 6 tədbir
- 8- ci funksional istiqamət – 5 tədbir
- 9- cu funksional istiqamət – 6 tədbir
- 10- cu funksional istiqamət – 7 tədbir
- 11- ci funksional istiqamət – 11 tədbir
- 12- ci funksional istiqamət – 10 tədbir

Cəmi 90 tədbir

4. Tədbirlər icraçılar və icra müddətlərinə görə bölünmüşdür.
5. Dövlət Proqramının həyata keçirilməsi üzrə gözlənilən nəticələr və onun resursla təminatı təqdim edilmişdir.

2. **“Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Qanununa əlavə və dəyişikliklər (20 noyabr 2010-cu il):**

İnternet hüquqların “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Qanununda təsbit olunması.

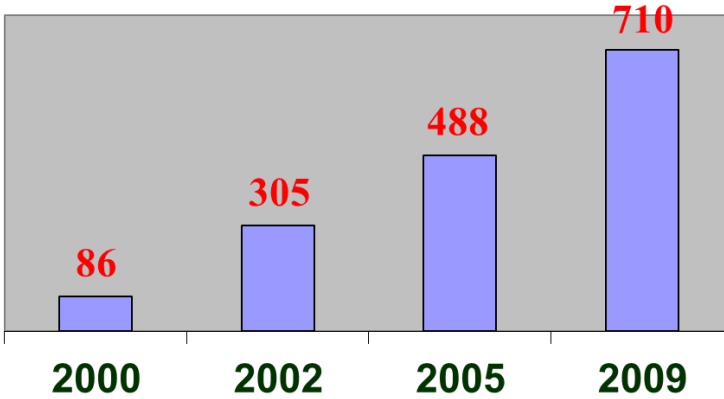
- “interaktiv kütləvi bildiriş” (əsərlərin və əlaqəli hüquqların obyektlərinin interaktiv istifadə üçün kütləyə çatdırılması) - əhali nümayəndələrinin öz şəxsi seçiminə görə istənilən yerdə və istənilən vaxtda əsərlərin və əlaqəli hüquqların obyektlərinin əldə etməsini mümkün edən çatdırma;

- “interaktiv kütləvi bildiriş hüququ” (maddə 15) müəlliflər və müstəsna hüquq sahibləri;
- “fonoqrama yazılmış ifanın interaktiv kütləvi bildirişi” (maddə 33) ifaçılar;
- “fonoqramın interaktiv kütləvi bildirişi” (maddə 34) fonoqram istehsalçıları;

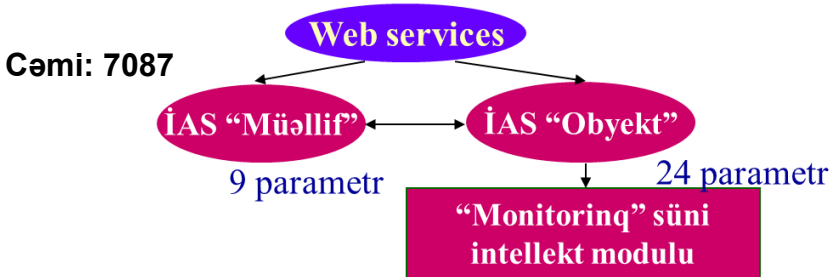
Qorunan elmi obyektlərin həcminin genişlənməsi.

“Müəllif hüququ ilə qorunma öz-özlüyündə ideyalara, proseslərə, işləmə metodlarına və ya riyazi konsepsiyalara deyil, ifadə formasına şamil olunur” (maddə 5).

3. Rəqəmli qeydiyyat və verilənlər bazası



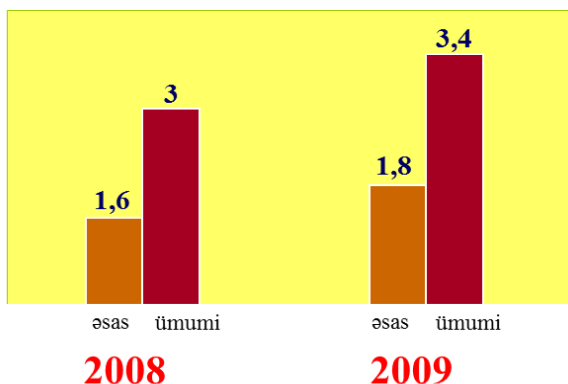
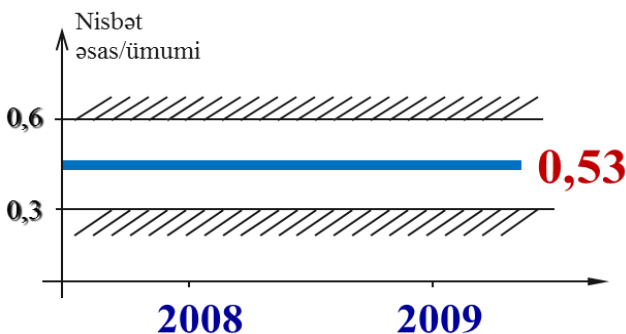
İllər üzrə qeydiyyatın həcmi



4. "Folklor" multimedia rəqəmli kitabxanası



5. ÜDM-də kreativ industriyanın payı

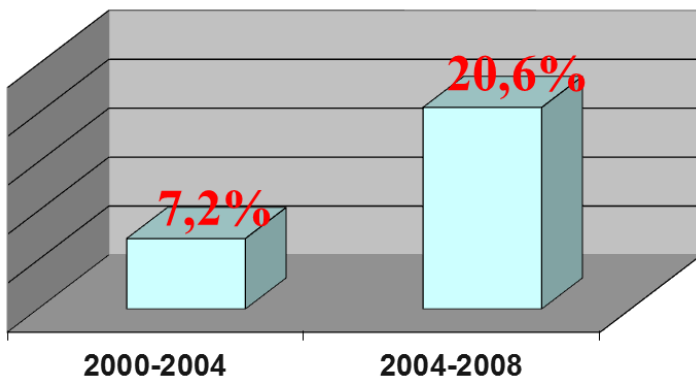


2009-cu ildə Azərbaycanın ÜDM-nin həcmi: 34,6 mlrd.man. (43,25 mlrd.\$)

Solou modelində innovativlik (kreativlik) indeksi

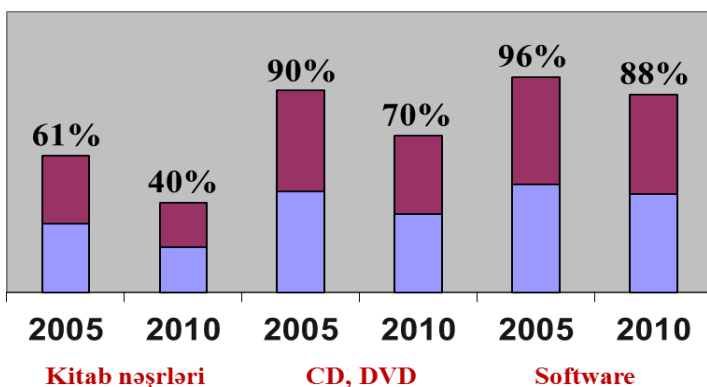
$$Y = A \cdot K^\alpha \cdot L^\beta \rightarrow \Delta Y / Y = \Delta A / A + \alpha \Delta K / K + \beta \Delta L / L \quad (\text{kapital, \u00e7em\u00e9k, bilikl\u00e9r})$$

A – innovasiya hesabına artım, K – kapital, L – \u00e7em\u00e9k, $\alpha = \beta = 0,5$.



Davamlı iqtisadi inki\u015fafın 7 ili \u00e7rzində innovasiyalar hesabına \u00f6lk\u00e9nin \u00dcDM-nin artımı 13% artmı\u015f, \u00dcDM-in h\u00e9cmi 7 d\u00e9f\u00e9 b\u00f6y\u00fcm\u00fc\u015fd\u00fcr.

6. Pirat\u00e7ılığın s\u00e9viyy\u00e9sinin m\u00fcqayis\u00e9li g\u00f6st\u00e9ricil\u00e9ri



7. Rəqəmli hüquqların problemləri



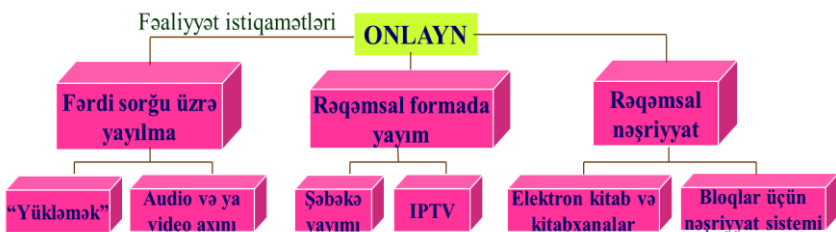
Onlayn rejimində xidmətlərin genişlənməsi:

- yayımda kontentin qeyri-xəttiliyinin artması (time-shifting);
- mərkəzi serverin vasitəçiliyi olmadan piriq şəbəkələrdə (P2P) fayl mübadilələrinin artması;
- onlayn musiqi mağazalarının ministudiya rejiminə keçməsi;
- mobil kontent şəbəkəsində satışın artması (rinqtonlar, realtonlar, rinq-bektonlar).

Kollektiv idarəetmənin yenidənqurulması:

- one-stop-shops ərizələrin onlayn lisenziyalaşdırılması ilə;
- rəqəmsal idarəetmə - blanket lisenziyalar, tariflərə dövlət nəzarəti (Copyrigh Royalty Board), rəqəmsal hüquqlar üzrə xüsusi dövlət orqanlarının yaradılması (Böyük Britaniya – Digital Rights Agency, İsveçrə - kiberməkanda əsərlərin lisenziyalaşdırma mərkəzi).

Rəqəmsal şəbəkədə onlayn xidmətlər



8. “Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piraçılıqla mübarizə haqqında” Qanun layihəsi

Maddə 11.3. Rəqəmli şəbəkələrdə hüquqların (rəqəmli hüquqların) həyata keçirilməsi, o cümlədən onların kollektiv əsasda idarə edilməsi mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq tənzimlənir.

Müəlliflik hüququ sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı rəqəmli hüquqlardan istifadəyə nəzarət edir, bu hüquqların kollektiv əsasda idarəçiliyini təşkil edir, hüquqların pozulduğu, o cümlədən hüquqlardan istifadəyə qoyulmuş məhdudiyətləri təmin edən texniki müdafiə vasitələrinin qeyri-qanuni dağıdıldığı, eləcə də hüquq sahibinin razılığı olmadan hüquqların idarə edilməsi haqqında informasiyanın ləğv edildiyi, yaxud dəyişdirildiyi hallarda öz səlahiyyətləri çərçivəsində tədbirlər görür.

Üç mərhələli test



1 MƏRHƏLƏ	2 MƏRHƏLƏ	3 MƏRHƏLƏ
Məhdudiyətlər müəllif-hüquq qanunvericiliyindən irəli gəlir (m.17-24, 33-35)	Adi istifadəyə əsassız xələl gətirmir (m.15. p.5, m.36. p.1)	Hüquq sahiblərinin qanuni maraqlarını əsassız məhdudlaşdırmır (m.15. p.5, m.36. p.1)

Rəqəmli hüquqların kollektiv idarəedilməsi: məcburi lisenziya

Enforcement ƏM Mərkəzinin biznes-modeli

Yaranma məqsədi	Enforcement ƏM sahəsində hüquqi maariflənmə və təhsil, həmçinin müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlara əsaslanmış xüsusi anti-pirat markalı – holoqramlı malların təminatı
Əsas funksiyalar	<ol style="list-style-type: none"> 1. Təhsil mərkəzinin, ekspozisiyaların və kitabxanaların fəaliyyətinin təminatı. 2. Parakəndə satışda yayılan çap məhsullarına, fonoqramlara, audiovizual əsərlərə, verilənlər bazasına, softverə rəqəmli kodların verilməsi və qeydiyyatın aparılması. 3. Mallara müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlara əsaslanmış xüsusi marka – holoqramların verilməsi. 4. Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlara əsaslanaraq yayılmasına icazə verilən malların, hüquq sahibləri kollektivləri və yayım təşkilatları arasındakı lisenziyaların və verilmiş şəhadətnamələrin dövlət reyestrinin aparılması. 5. Ticarət şəbəkəsində, efiqlə və kabelle yayılmağa icazəli obyektlərin “hüquqlarının təmizlənməsi” məqsədilə ekspertizası.
Resurslar	Dövlət himayəsi və şəxsi gəlirlər.
Təşkilat forması	Hüquqi şəxs.

On-line monitoring Xidmətinin və enforcement Mərkəzinin lisenziyalaşdırılmasının biznes-modeli

	
Yaranma səbəbi	On-line lisenziyalı “one-stop-shops” prinsipinə əsasən rəqəmsal şəbəkədə hüquqların kollektiv idarə edilməsi.
Əsas funksiyalar	<ol style="list-style-type: none"> 1. Unikal identifikator-kodların verilməsi ilə rəqəmsal kontentin məcburi qeydiyyatı. 2. Saxlanılan kontent, onun istifadəsi və obyektlərin rəqəmsal qorunması şərtləri haqqında xüsusi saytın formalaşması və aparılması. 3. İstifadəçinin sorğusunun avtomatik identifikasiyalaşdırılması, lisenziyanın verilməsi və fərdi və kollektiv istifadəçilərə elektron ödənişin təminatı. 4. İstifadə faktlarının tətbiqinin internet-resurslarının və kontent axtarışının indeksləşməsinin xüsusi avtomatlaşdırma mexanizmi vasitəsilə təminatı. 5. “Hüquqların idarə edilməsi haqqında informasiya” və “qorunmanın texniki vasitələri” standartlarının və qorunan obyektlərə rəqəmsal kodların dəstək verilməsi.

II. Qeyri-maddi mədəni irs, onun qorunub saxlanması və hüquqi qorunması

1. Mədəni ənənələr: humanitar-kulturoloji, təbii-elmi əhəmiyyəti və ərazi inkişafındakı rolu

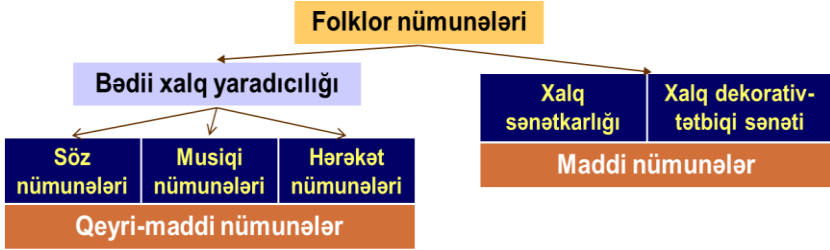
Mədəni ənənələr	
Ənənəvi mədəni nümunələr (folklor) (ƏMN)	Ənənəvi biliklər (ƏB)

2. Ənənəvi mədəni nümunələr və ənənəvi biliklər nə deməkdir və onların təsnifatı.

Folklor nümunəsi – xalqın, onun ayrı-ayrı fərdləri tərəfindən yaradılan və qorunub saxlanılan, xalqın ənənəvi-bədii dəyərlərini, dünyagörüşünü, ümid və arzularını, bədii irsin xarakterik xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən şifahi şəkildə yaradılan söz sənəti nümunələri, xalq musiqisi, oyunları və rəqsləri, xalq sənətkarlığı və tətbiqi sənət nümunələri (maddi formada olan və olmayanlar), eləcə də digər xalq yaradıcılığı nümunələri (“Azərbaycan folklor nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu);

Ənənəvi biliklər - ənənəyə əsaslanan əqli yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi olan və nəsildən-nəslə ötürülərək qorunub saxlanılan sənaye, elm, ədəbiyyat və incəsənət sahəsindəki yeniliklər və yaradıcılıq nəticələri (“Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu).

Azərbaycan qanunvericiliyi və UNESCO-nun “Folklorun qorunub-saxlanılmasına aid” Tövsiyələrində



- ❖ **Söz nümunələri:** xalq, aşiq poeziyası, dastanlar, rəvayətlər, bayatılar, nağıllar, lətifələr, atalar sözləri və s.
- ❖ **Musiqi nümunələri:** muğamat, xalq mahnıları, instrumental musiqi və s.
- ❖ **Hərəkət nümunələri:** xalq rəqsləri, yallılar, oyunlar və s.
- ❖ **Xalq sənətkarlığı və tətbiqi sənət:** sənətşəkillər, rəsmlər, qədim xalçalar, döymə və oyma işləri, heykəltaraşlıq, mis işləri, naxışlar, musiqi alətləri, memarlıq işləri və s.



Ənənələr və genetik resurslar (canlı təbiət və insan resursları)

3. Qorunub-saxlanma nə deməkdir? (UNESCO, “Qeyri-maddi mədəni irsin qorunub saxlanması” Konvensiyası, 2003-cü il)



4. Hüquqi qorunma nə deməkdir?



5. Beynəlxalq miqyasda ənənəvi-mədəni nümunələr (folklor) və ənənəvi biliklər nə cür qorunur?

6. Ənənəvi biliklərin hüquqi qorunması

Ənənəvi bilikləri nə cür qorumaq mümkündür?



“Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Qanuna əlavə və dəyişikliklər. (27-ci maddə “İctimai varidat”).

Xüsusi Hökumət Qərarı. Xalçaların qorunması.

“Əl işi” olan xalçaların qorunması



“Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Qanun: Əlavə “Müəlliflik hüququnun obyektinə daxil olan əsərlər” sırasına (maddə 6) “...dekorativ tətbiqi, o cümlədən əl işi olan xalçalar” və səhnə tərtibatı sənəti əsərləri.

7. “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Qanuna əlavələr və dəyişikliklər

No	Maddə	Təklif edilmiş	Mövcud redaksiya	Yeni redaksiya
1	4 maddə “Əsas anlayışlar”	Əlavə	_____	Ənənəvi biliklər - ənənəyə əsaslanan əqli fəaliyyətin nəticəsi olan və nəsildən-nəslə ötürülərək qorunub saxlanılan elmi, ədəbi, bədii və sənaye sahələrində yeniliklər və yaradıcılıq nəticələri
2	27-ci maddə “İctimai varidat”	Dəyişiklik və əlavə	Azərbaycan Respublikası ərazisində heç vaxt qorunmamış əsər də ictimai varidata keçmiş sayılır	Azərbaycan Respublikası ərazisində heç vaxt qorunmamış əsər ictimai varidat sayılır. Azərbaycan folkloru nümunələri (ənənəvi mədəni nümunələr) və Azərbaycanın ənənəvi bilikləri ictimai varidata daxildir. Azərbaycan folkloru nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə qorunur.

8. “Azərbaycan folkloru nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında” Azərbaycan

Respublikasının Qanununa əlavə və dəyişikliklər

No	Maddə	Təklif olunur	Yeni redaksiya
1	6 maddə “Folklor nümunələrindən istifadəyə tələblər”	Əlavə	“6.2. Azərbaycan folkloru nümunələrindən Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarıda başqa dövlətlərin hüquqi və fiziki şəxsləri tərəfindən kommərsiya məqsədilə istifadəyə görə müvafiq icra hakimiyyəti orqanından icazə alınmalı və istifadəyə görə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada haqq ödənilməlidir. Həmin vəsait müvafiq icra hakimiyyəti orqanının hesabına köçürülür və əqli yaradıcılığın həvəsləndirilməsinə, habelə folklor nümunələrinin qorunub saxlanmasına və zənginləşdirilməsinə sərf olunur”.

9. Nəticələr

Ənənəvi mədəni nümunələrin (ƏMN) və ənənəvi biliklərin (ƏB) əqli mülkiyyətin xüsusi növünə çevrilməsinin məqsədi:

- xalqa məxsus mülkiyyət kimi elan olunması;
- əqli mülkiyyətə məxsus olan hüquqi qorunma rejiminin tətbiq edilməsi;
- qeyri-qanuni istifadəyə və xüsusən mənimsənilməyə qarşı çıxması;
- pozuntulara müəyyən edilmiş cəza sanksiyaların həyata keçirilməsi.